

УДК 327(477+44)''1921''

Я. В. Попенко

УКРАЇНА – ФРАНЦІЯ У СВІТЛІ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН В 1921 р.

Стаття присвячена аналізу міждержавних політичних відносин України з Французькою Республікою впродовж 1921 р. Саме 1921 р. став останнім вирішальним роком, коли самостійне «українське питання» ще не втратило своєї актуальності для французьких політичних та економічних кіл. Він же став останнім «шансом» для українського національного проводу заручитися міжнародною підтримкою Франції у боротьбі за державну незалежність. Впродовж 1921 р. українські дипломати, які перебували в Парижі, здійснили низку політичних кроків для досягнення позитивного для України результату. У статті проаналізована діяльність дипломатів, характер переговорів із французькими політиками та ін.

Ключові слова: Україна, Франція, Ліга Націй, Міністерство закордонних справ, Рада Народних Міністрів.

Аналізуючи перебіг українських визвольних змагань першої чверті ХХ ст., досі у вітчизняній історичній науці відсутня спільна думка стосовно верхньої межі їх припинення (не беручи до уваги вже еміграційний період, де боротьба тривала). Так, дійсно революція 1917 р. та крах самодержавної Російської імперії сприяли відродженню національної української державності, яка за невеликий проміжок часу була втілена у різних формах та проявах: від соціалістично-демократичних коливань та експериментів Центральної Ради та Директорії до ідеології сильної спадкової дідичної монархії у вигляді Гетьманату П. Скоропадського. На сьогоднішній день, вітчизняні історики пропонують визначити верхньою межею українського визвольного руху різні події: військова поразка армії УНР від білогвардійців; Перший Зимовий похід армії УНР; українсько-польський договір 1920 р. (Варшавський договір); Другий Зимовий похід армії УНР (Листопадовий рейд) та ін. Водночас, не слід забувати, що війна і боротьба за українську національну державність відбувалася не лише під час військових кампаній та битв, вона тривала і на «дипломатичному фронті» і, досить часто, напряму залежала від успіхів або невдач дієвої армії на території України. І навіть після остаточної поразки українських військових, політичні переговори та «баталії» на міжнародній політичній арені продовжували тривати.

Питання міжнародної політичної діяльності України доби національно-визвольних змагань першої чверті ХХ ст. знайшли своє відображення в численних монографіях та публікаціях, як безпосередніх учасників тих подій, так і істориків української діаспори [1–2]. Завдяки спогадам учасників, залученню у науковий обіг джерел із західних архівосховищ вченими української діаспори – сучасні вітчизняні історики отримали значний за обсягом матеріал з даної проблематики і можливість продовжити вивчення теми на широкій джерельній основі. Питання міжнародної політичної діяльності України у вищезазначений період знайшли певне висвітлення і в радянській історичній науці [3]. Однак, внаслідок чітких партійних настанов, зовнішньополітична діяльність українських національних урядів не знайшла в їх працях об'єктивного висвітлення. Попри це, варто зазначити, що радянськими дослідниками накопичений значний фактологічний матеріал, який необхідно використовувати, аналізуючи дану тему. За доби новітньої вітчизняної незалежності інтерес до визвольних змагань першої чверті ХХ ст. пережив ніби «друге народження». Про що свідчить ціла низка праць та досліджень різного формату від наукових статей та монографій до кандидатських і докторських дисертацій [4].

Запропонована стаття є комплексним дослідженням історії міжнародних політичних відносин України з Францією впродовж 1921 р., оскільки, на думку автора, саме цей рік слід вважати останнім періодом, коли самостійне «українське питання» остаточно не втратило своєї актуальності для французьких політичних та економічних кіл і не «злілося» з «більшовицькою проблемою».

Власне, як і попередній 1920 р., новий 1921 р. для українських інтересів у Франції почався досить складно. Вже 6 січня міністр закордонних справ Франції акцентував під час свого виступу: «Більше ніякої блокади Росії» [5, арк. 15]. Цією заявою уряд Французької Республіки давав зрозуміти, що відтепер контактам з більшовицькою владою надано новий перспективний формат (хоча, історія міждержавних відносин між РСРП та Францією почалася з 28 жовтня 1924 р., тобто з дня офіційного встановлення дипломатичних взаємин між країнами). Причиною такої заяви французького міністра стала, по-перше, критична економічна ситуація в країні, яка потребувала швидкого кардинального вирішення, по-друге, інші провідні європейські держави, зокрема Великобританія, розпочали переговори з РСФРР про встановлення товарообміну між країнами. Того ж дня керівник українського дипломатичного представництва М. Тишкевич подав заяву про власну демісію. У лютому його прохання було задоволене. У листі до дипломата С. Петлюра зазначав: «... Весь час Ви непохитно стояли на ґрунті нашої державності. Ви зробили все, що було в силах Ваших при таких несприятливих умовах» [6, арк. 37]. Звільнений з посади М. Тишкевич отримав призначення очолити українську місію у Ватикані. На його місце було призначено О. Шульгина, одного з кращих вітчизняних дипломатів [7, арк. 16].

21 січня МЗС України надіслало новому голові інструкції стосовно тактики та стратегії проведення переговорів з французькими політичними колами (в основному документ містив настанови загального характеру без чіткого формулювання мети та завдань). Головним чином вони стосувалися прорахунків у ставленні французьких політиків до східноєвропейської проблеми, при вирішенні якої з боку Франції необхідний був більш зважений та прагматичний підхід: «Коли Франція не зважить цих умов для

оздоровлення, то всякі надії на нові операції ... будуть марні, як були не раз» [8, арк. 6 зв.]. Вочевидь, малося на увазі, що О. Шульгин мав довести французьким політичним колам помилковість орієнтації виключно на російські білогвардійські сили, без участі «українського фактору». 12 лютого українське МЗС у листі до О. Шульгіна зазначало: «В сучасний момент ми розбиті майже на всіх фронтах і державне положення УНР критичне, але не безвихідне» [9, арк. 27 зв.]. Тому перед новим головою представництва у Франції було поставлено завдання максимально активізувати діяльність у переговорах з місцевими політиками.

3 березня О. Шульгин подав голові Ради Міністрів та міністру закордонних справ Франції меморандум, в якому просив їх розібратися з українськими грошовими фондами, які були розміщені в німецьких банках: «Всі на Україні вірять, що Французьке Правительство визнає за Українським Правительством цілковите право на ці фонди». Також у документі дипломат закликав французький уряд надати моральну підтримку Україні. У зверненні наголошувалося, що українська незалежність не має нічого спільного з внутрішніми проблемами Росії, оскільки ще в 1917 р. французький представник Ж. Табуї «першим вітав нашу молодую Республіку» [10, арк. 6, 8]. Наголошувалося, що тим самим Франція в 1917 р. визнала право України на державну суверенність [11, с. 363–364]. Під «моральною підтримкою» О. Шульгин мав на увазі визнання незалежності України Францією. Однак французькі урядові кола, з огляду на втрату українським урядом власної території, на такий крок не пішли, мотивуючи це невтручанням у внутрішньополітичні проблеми Росії.

13 березня О. Шульгин остаточно переїхав до Парижа, і з 15 березня безпосередньо очолив представництво [12, с. 645]. Того ж дня він направив свій звіт до українського МЗС, в якому охарактеризував стан справ у представництві: «Мої враження від роботи колишньої делегації ще сумніші ніж я сподівався. Два роки минуло – а де їх зв'язки, де успіхи. Мільйони грошей і ніяких результатів» [13, арк. 54]. При цьому, віддаючи шану попередникам, дипломат не звинувачував нікого конкретно у бездіяльності чи саботажі. Добре ознайомлений з європейськими політичними та економічними настроями О. Шульгин, звітуючи уряду, робив песимістичний висновок про те, що Україною майже не цікавилися, оскільки сама проблема «вартості не має» [14, с. 67]. 25 березня О. Шульгин у черговому звіті зазначав: «Зараз Франція близько йде за політикою Англії. Але самі французи таким станом речей не задоволені» [15, арк. 14]. Крім того, дипломат писав, що в середовищі французьких як політичних, так і економічних кіл активізували свою діяльність прихильники української суверенності, однак, на жаль, реального впливу на зовнішню політику Франції вони не мали. Для налагодження офіційних відносин з урядом та МЗС Франції О. Шульгин надіслав свої повноваження А. Бріану. За декілька днів він отримав позитивну відповідь, що останній не заперечував проти аудієнції з дипломатом. 27 березня відбулася зустріч О. Шульгіна з одним із заступників А. Бріана. Дипломат ознайомив його із змінами в складі української місії, натомість французький урядовець прихильно зустрів О. Шульгіна, однак жодних реальних наслідків аудієнція не принесла.

Натомість Рада Народних Міністрів України з метою «активізації» діяльності дипломатичного представництва ухвалила рішення делегувати до місії у Франції генерал-полковника С. Дельвіга. Останній разом із О. Шульгином мав право проводити переговори з офіційними колами Франції у військовій, політичній, економічній та фінансовій сферах, також укладати договори та надсилати офіційні звернення до французького уряду та місцевого МЗС [16, арк. 32, 38]. У свою чергу О. Шульгин просив не витратити фінанси на утримання ще одного делегата в місії, присутність якого в Парижі не була вкрай необхідною. Навпаки, він просив переслати кошти вже працюючим дипломатам, оскільки заборгованість уряду перед ними на той час становила 137 тис. французьких франків [17, арк. 219].

У квітні 1921 р. міжнародна ситуація для України стала практично безвихідною, про що 4 квітня О. Шульгин повідомив вітчизняне МЗС: «Франція разом з Англією прийшли до згоди не підтримувати більше антибільшовицьких акцій, які виходять з-за кордону» [18, арк. 24]. Фактично перед українським урядом практично зникла ймовірність отримати військово-матеріальну допомогу для продовження боротьби. За відсутності такої підтримки проводити її було просто неможливо. Водночас і сам український політичний провід визнавав факт, що «фонди УНР майже вичерпані» [19, арк. 326]. 18 квітня О. Шульгин отримав листа від міністра закордонних справ А. Ніковського, в якому останній зауважив: «Ми зараз не просимо і не хочемо ніяких інтервенцій. Ми ... хочемо самі починати велику акцію визволення нашого краю» [20, арк. 43 зв.]. При цьому керівник МЗС не зважав по-перше, на фінансовий бік справи, по-друге, провідні європейські країни розпочали активні переговори стосовно визнання РСФРР та УСРР із встановленням економічних відносин з останніми.

Наприкінці квітня фінансова ситуація в українській місії у Франції стала критичною. О. Шульгин у звітах (24 та 27 квітня) до уряду та МЗС писав, що представництво не могло навіть розмістити власні публікації у французьких газетах. «Тут видавці не приймають статей і заміток, коли «publicité», як вони кажуть не оплачена», – писав дипломат [21, арк. 39]. Він відверто констатував, що, незважаючи на всю роботу, не може представити ні МЗС, ні уряду реальних наслідків своєї діяльності у Парижі. Драматизм міжнародних політичних позицій України ще більше посилювався тим, що представники ЗУНР не полишали власних сподівань на Францію та її допомогу. Так, 31 квітня вони подали на розгляд Найвищої Ради та Ліги Націй проект державного устрою Галицької Республіки. Жодної реальної відповіді вони не отримали. Напевно таке ставлення означало, що «українське питання» в 1921 р. поступово зійшло нанівець у європейських міжнародно-політичних колах.

3 червня О. Шульгин звернувся до Ліги Націй з проханням розглянути питання українських грошових фондів, які зберігалися в німецьких та австрійських банках. У своєму зверненні дипломат наполягав на тому, що законним власником цих фондів був лише український уряд [22, арк. 13]. До речі, за звітом О. Шульгіна,

на ці кошти також претендували і інші «законні» представники України – С. Моркотун та А. Галіп. Щодо взаємовідносин з французькими урядовими колами, він констатував: «Загальна ситуація без змін себто, поки у нас немає грошей, на допомогу Франції розраховувати не можна» [23, арк. 51]. Попри це він не відкидав можливості отримання міжнародної підтримки «українському питанню» з боку Франції, але лише за однієї умови: «Якщо відбити хоч якусь частину України» [24, арк. 51]. Як представник України, О. Шульгин продовжував проводити активні консультації та переговори з французькими політичними колами. Так, за звітом від 28 червня, він писав А. Ніковському, що особисто зустрівся з представниками місцевого МЗС стосовно можливості підтримки Францією суверенності України. Однак результат для української сторони був невтішним. За словами дипломата, Франція не визнавала Україну через те, що «наш уряд знаходиться за кордоном». Крім того, О. Шульгина було недвозначно поінформовано про те, що Франція відсторонилася від прямої збройної боротьби з РСФРР та УСРР. Більше того, французька зовнішня політика «не допустить, щоб якась друга держава втручалась в ці справи» [25, арк. 6]. Схожу відповідь О. Шульгин отримав і у французькому Генеральному штабі: за умови, коли Французька Республіка побачить внутрішній «крах більшовизму» в Росії – вона могла б дати кошти на підтримку України, оскільки зацікавлена у розширенні сфери свого впливу на європейському континенті. Підсумовуючи наслідки переговорів, О. Шульгин зазначив, що урядові кола Франції «не вибачили» Україні підписання Брест-Литовського мирного договору, вступереч позиції Антанти.

Так дійсно, О. Шульгин був певною мірою правий в оцінці політичної позиції Французької Республіки стосовно України. Однак з іншого боку – і сам український уряд «зробив» чимало для того щоб Франція його не визнала. Також не слід забувати, що у зовнішньополітичній стратегії Франції стосовно державних утворень колишньої Російської імперії «українське питання» надто вже сильно ототожнювалося з «польським» та «російським».

17 липня український дипломат повідомив А. Ніковського, що він опинився перед фактом закриття представництва. «Місію прийдеться закрити, я цього найбільше боюся», – писав О. Шульгин [26, с. 79]. 3 серпня про це ж він інформував і С. Петлюру: «Закриття місії в Парижі – це смерть УНР на міжнародному полі» [27, арк. 66]. Зазначимо, що О. Шульгин був абсолютно правий в оцінці можливих наслідків ліквідації українського дипломатичного представництва у Франції. У другій половині 1921 р. стало очевидним, що більшовики досить міцно закріпилися в Україні і сподіватися на загальноукраїнське повстання проти тоталітарного режиму було складно. Крім того, міжнародна європейська спільнота поступово визнавала факт існування «українського» радянського уряду і почала встановлювати з ним офіційні дипломатичні відносини. Отже, практично єдиною ознакою існування національного українського уряду, та й взагалі «українського питання» залишалися культурно-просвітницькі та учбові заклади і дипломатичні представництва, які стали своєрідними осередками незалежної державотворчої української думки і боротьби.

В серпні 1921 р. до Франції прибув генерал-полковник армії УНР С. Дельвіг. Разом з О. Шульгиним вони відвідали МЗС Франції, де зустрічалися з керівником відділу з «російських питань». Під час аудієнції представник французького МЗС запевнив дипломатів у тому, що «прийде час і наша політика повернеться на Ваш бік» [28, с. 80]. Але це була лише перспектива майбутніх відносин. Схожу відповідь дипломати отримували і від інших французьких політиків, зокрема 3 серпня від міністра А. Бріана [29, с. 172]. Попри ці невтішні результати, вони не полишали спроб боротьби за відстоювання «українське питання». Так, 5 серпня О. Шульгин звернувся до Генерального секретаря Ліги Націй Дж. Е. Драммонда (*перший Генеральний секретар Ліги Націй впродовж 1920-1933 рр.*) з проханням прийняти Україну до складу цієї світової організації. Запит не було задоволений, однак за Україною було збережено право висунути свою кандидатуру на членство повторно [30, арк. 127–129, 208]. Головною причиною, через яку дипломати отримали відмову, було те, що український уряд не контролював власну територію. 11 серпня О. Шульгин виклав у листі до С. Петлюри своє бачення ставлення до «українського питання» на міжнародній політичній арені: «До самої України відношення не є абсолютно негативне. Україна і український народ визнаються як факт і можливість незалежності України припускається» [31, арк. 62–63]. Проте, з огляду на еміграційне становище українського уряду, провідні європейські країни не могли його офіційно підтримувати. Впродовж вересня-листопада 1921 р. О. Шульгин неодноразово надсилав звернення до МЗС та уряду Франції, до Ліги Націй з проханням визнати суверенність України та допомогти українській армії у боротьбі проти більшовизму [32, арк. 1–10, 21–21 зв., 22]. Однак практичних наслідків вони не мали, оскільки на думку провідних європейських політиків Україна не мала реальних шансів у боротьбі з більшовицьким режимом. Крім того, поновлення масштабних військових дій у Центральній-Східній Європі могло б створити напружену ситуацію на всьому європейському континенті. Не варто забувати і те, що переважна більшість європейських країн на другу половину 1921 р. налагодили економічні та частково політичні відносини з радянським урядом, тому не в їх інтересах було знищувати цей відносно стабільний баланс.

15 листопада О. Шульгин був присутній на аудієнції у директора політичного відділу МЗС Франції. На запит дипломата про можливість підтримки України французький політик відповів досить категорично: «Не уявляю собі, в яку форму може вилитись допомога і гадаю, що треба почекати. Франція без своїх союзників виступати не може» [33, арк. 8]. Також він додав: «Франція буде рахуватись тільки з тим урядом українським, який буде на своїй території» [34, арк. 317]. На кінець 1921 р. таким був маріонетковий уряд УСРР, тому сподіватися на реальну допомогу Франції було не варто. Безпосередньо своєю роботою О. Шульгин охарактеризував наступним чином: «На жаль, практичних наслідків не дала і не могла дати: Франція, як і вся Європа, більше втручатись у східні справи абсолютно не хотіла» [35, с. 81]. Отже, французькі політики підтвердили, що вони не нададуть жодного військового спорядження, інструктора та

фінансових позик до того моменту, поки український уряд та армія власними силами не відвоюють свою державну територію. У грудні 1921 р. О. Шульгин написав до українського МЗС, що Франція не підтримає жодної акції еміграційного уряду України проти РСФРР та УСРР. Фактично це означало остаточну поразку української дипломатії. Україні було відмовлено у міжнародному визнанні та у військовій допомозі для боротьби. Однак, незважаючи на відсутність реальних результатів, можна з впевненістю сказати, що діяльність українського представництва у Парижі на чолі з О. Шульгиним була вагомим позитивним внеском в «українське питання» на європейській міжнародній політичній арені. Не зважаючи на значні перепони, які були пов'язані як з відсутністю коштів у місії, так і з складним міжнародним становищем – вітчизняним дипломатам все ж вдалося гідно представити українські національні інтереси.

Підсумовуючи хід політичних переговорів між Україною та Францією в 1921 р., зазначимо, що остання продовжувала дотримуватися своєї зовнішньої стратегії на підтримку незалежності Польщі та реанімацію «єдиної і неділимної» Росії – «українське питання», так і не набуло самостійного та визначального статусу. У свою чергу українському політичному провладу не вдалося збагнути, що політика французького уряду була, насамперед, політикою власних національних інтересів. Починаючи з 1917 р. і до кінця 1921 рр. геополітичні інтереси України та Франції не співпали. Після підписання Варшавського договору 1920 р., який прихильно був сприйнятий французькими політичними та економічними колами, український уряд не зміг скористатися «слухним моментом» для практичної реалізації «українського питання» у європейській системі міжнародних відносин. Водночас, українські лідери припустилися багатьох помилок у внутрішній політиці. Вони так і не змогли досягнути стабільності у політичній, економічній, соціальній сферах, що і було передумовою міжнародного визнання. Українським лідерам не вистачило «політичної харизми», яка б змогла об'єднати політичні партії навколо ідеї національного державотворення. З іншого боку, не можна ігнорувати і позиції партій, які відстоювали переважно власні політичні «концепції майбутньої України». Досягнення компромісу стало недосяжною політичною проблемою того часу. «Партіям потрібно було привити собі здібність відмовлятися хоча б від частини своїх вигод», – писав у своїх спогадах гетьман П. Скоропадський [36, с. 212]. На жаль, ці конфлікти постійно поглиблювалися, дестабілізуючи як внутрішнє, так і зовнішньополітичне становище України.

Джерела та література

1. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921 / Ісак Мазепа. — К. : TEMPORA, 2003. — 607 с.; Марголін А. Украина и политика Антанты (Записки еврея и гражданина) / Арнольд Марголін. — Берлин : С. Ефрон, 1922. — 397 с.; Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин уряду УНР на чужині / Олександр Шульгин. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — 352 с. та ін.
2. Стахів М. Україна в добу Директорії УНР: у 7 т. / М. Стахів. — Скрантон, 1964. — Т. 5 : Директорія і Антанта. — 1964. — 248 с.; Гунчак Т. Українська революція. Документи 1919–1921. / Тарас Гунчак. — Нью-Йорк, 1984. — Т. 2. — 478 с. та ін.
3. Симоненко Р.Г. Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (II пол. 1919 – березень 1921 р.) / Симоненко Р.Г. — К. : Наукова думка, 1965. — 302 с.; Рибалка І.К. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні / Рибалка І.К. — Харків, 1962. — 188 с.; Лихолат А.В. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917 – 1922 гг.) / Лихолат А.В. — М., 1954. — 656 с. та ін.
4. Шевченко І.Д. Антанта проти українського «сепаратизму». Дипломатія доби Директорії УНР та її уроки / І.Д. Шевченко, О.О. Балюк // Політика і час. Україна в міжнародних відносинах. — 1998. — № 7. — С. 65–72.; Держалюк М.С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках / Держалюк М.С. — К. : Оріяни, 1998. — 240 с.; Литвин В.М. Україна: доба війн і революцій (1914–1920) / Литвин В.М. — К. : Альтернативи, 2003. — 488 с.; Дацків І.Б. Дипломатія українських урядів у захисті державності (1917–1923 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Дацків Ігор Богданович; Дипломатична акад. України при М-ві закордон. справ України. — К., 2010. — 34, [1] с.; Матвієнко В.М. Політика УНР та Української Держави щодо новопосталих державних утворень на території колишньої Російської імперії (1917–1921 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Матвієнко Віктор Михайлович; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка — К., 2003. — 40, [1] с.; Кучик О.С. Україна в зовнішній політиці Антанти (1917–1920 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Кучик Олександр Сергійович; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2001. — 22, [1] с. та ін.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (м. Київ) (далі – ЦДАВО). — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 651. — 32 арк.
6. Центральний державний історичний архів України (м. Львів). — Ф. 681. — Оп. 1. — Спр. 18. — 37 арк.
7. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 171. — 98 арк.
8. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 64. — 83 арк.
9. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 360. — 35 арк.
10. ЦДАВО. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 111. — 8 арк.
11. Pidhainy O.S. The formation of the Ukrainian Republic / Pidhainy O.S. — Toronto; New York, 1966. — 685 p.
12. Гончар Б. Олександр Шульгин – перший міністр закордонних справ незалежної України / Б. Гончар // Україна дипломатична. Науковий щорічник. — 2003. — Вип. 3. — С. 631–655.
13. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 30. — 167 арк.
14. Матвієнко В.М. Біля витоків української дипломатії ХХ століття (Олександр Шульгин: постать, погляди, діяльність) / В.М. Матвієнко // Вісник міжнародні відносини. — 2001. — Вип. 18. — С. 64–71.
15. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 30. — 167 арк.
16. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 460. — 121 арк.
17. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 205. — 266 арк.
18. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 30. — 167 арк.
19. ЦДАВО. — Ф. 4440. — Оп. 1. — Спр. 1. — 745 арк.
20. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 64. — 83 арк.
21. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 30. — 167 арк.

22. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 439. — 43 арк.
23. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 178. — 84 арк.
24. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 46. — 287 арк.
25. ЦДАВО. — Ф. 3603. — Оп. 1. — Спр. 5. — 13 арк.
26. Стаднюк Т.Д. Діяльність Олександра Яковича Шульгина на чолі української надзвичайної дипломатичної місії в Парижі в 1921 р. / Т.Д. Стаднюк // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — 2000. — Вип. 9. — С. 75—89.
27. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 30. — 167 арк.
28. Стаднюк Т.Д. Діяльність Олександра Яковича Шульгина на чолі української надзвичайної дипломатичної місії в Парижі в 1921 р. / Т.Д. Стаднюк // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — 2000. — Вип. 9. — С. 75—89.
29. Стаднюк Т. Внесок Олександра Шульгина у міжнародну політику Української держави та Директорії / Т. Стаднюк // Київська старовина. — 2000. — № 3. — С. 167—175.
30. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 380. — 214 арк.
31. ЦДАВО. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 30. — 167 арк.
32. ЦДАВО. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 95. — 22 арк.
33. ЦДАВО. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 111. — 8 арк.
34. ЦДАВО. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 100. — 390 арк.
35. Шевченко І. Біля витоків. Становлення української дипломатії доби УНР / І. Шевченко // Політика і час. — 1995. — № 9. — С. 76—82.
36. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / Павло Скоропадський. — К.; Філадельфія, 1995. — 495 с.

Попенко Я. В. Украина – Франция в свете политических отношений в 1921 г.

Статья посвящена анализу межгосударственных политических отношений Украины с Францией на протяжении 1921 г. Именно 1921 г. стал последним решающим годом, когда самостоятельный «украинский вопрос» еще не потерял свою актуальность для французских политических кругов. Он же стал последним шансом для украинского национального правительства заручиться международной поддержкой Франции в борьбе за государственную независимость. На протяжении 1921 г. украинские дипломаты, находясь в Париже, осуществили ряд политических шагов для достижения позитивного для Украины результата. В статье проанализирована деятельность дипломатов, характер переговоров с французскими политиками и т.д.

Ключевые слова: Украина, Франция, Лига Наций, Министерство иностранных дел, Совет Народных Министров.

Popenko Ya. V. Ukraine and France in the light of political relations in 1921

The article is sanctified to the analysis of intergovernmental political relations of Ukraine with France during 1921. Exactly 1921 became the last decision year, when the independent «Ukrainian question» did not yet lose the actuality for the French political circles. It became the last chance for the Ukrainian national government to secure international support of France in a fight for state independence. During 1921 the Ukrainian diplomats, being in Paris, carried out the row of political steps for the achievement of positive for Ukraine result. Activity of diplomats is analysed in the article, character of negotiations with the French politicians etc.

Keywords: Ukraine, France, League of Nations, foreign Ministry, Council of Folk Ministers.

УДК 297:(477.75):94

Э. М. Хайруддинова

СОВЕТ УЛЕМОВ ПРИ НАРОДНОМ УПРАВЛЕНИИ РЕЛИГИОЗНЫМИ ДЕЛАМИ МУСУЛЬМАН КРЫМА

В статье освещается история создания и деятельности Совета Улемов – коллегии мусульманских религиозных ученых при Народном управлении религиозными делами мусульман Крыма в 1924–1927 гг., осуществлявшей управление религиозно-просветительскими делами мусульман, подчиненных вышеуказанному управлению. Особое внимание уделено рассмотрению особенностей образовавшегося в Крыму Совета Улемов в начале XX в. для обобщения и использования опыта его деятельности в условиях возрождения традиционных для мусульман религиозных институтов в Украине.

Ключевые слова: ислам в Крыму, ислам в Украине, Совет Улемов, НУРДМК, Крымская АССР, религиозная политика, религиозные институты, просвещение.

В изучении истории ислама часто преобладает несколько односторонний подход к оценке развития ислама в советский период, в котором имели место и позитивные примеры взаимодействия государственных и религиозных структур, представляющие интерес сегодня, в связи с возрождением традиционных религиозных институтов в Украине.

В начале 1920-х гг. было создано Народное управление религиозными делами мусульман Крыма, созывались Всекрымские съезды мусульман, издавался религиозный журнал «Асрий мусульманлык», был создан Совет Улемов.

Задания данной публикации состоят в следующем: определить роль улемов в мусульманском мире; осветить историю создания Совета Улемов в Крыму и обобщить опыт развития коллегиального мусульманского религиозно-просветительского органа.